
II. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 334

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ

С. В. ІВАНОВ, доктор економічних наук, професор
(Міжнародний центр досліджень соціально-економічних проблем
модернізації та розвитку кооперації, м. Дніпро);

М. Є. РОГОЗА, доктор економічних наук, професор;

О. К. КУЗЬМЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є вивчення досвіду провідних зарубіжних країн щодо створення, діяльності й підтримки обслуговуючої кооперації як одного з основних механізмів сталого розвитку сільської місцевості та економіки країни. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань базується на діалектичному підході та загальнонаукових методах пізнання. **Результати.** Проаналізовано стан обслуговуючої кооперації в аграрному секторі зарубіжних країн. Наведені специфічні та найхарактерніші риси сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу. **Практична значущість результатів дослідження.** Обґрунтовано необхідність становлення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні як механізму розвитку сільських територій.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарська кооперація, сільськогосподарська обслуговуюча кооперація, розвиток села.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Останніми роками основні показники діяльності сільського господарства свідчать, що в Україні сільськогосподарські підприємства, в основному, займаються виробництвом рослинництва та мало уваги приділяють розвитку тваринництва, оскільки воно є невисокорентабельним, матеріло- та трудомістким (рис. 1).

Вирощуванням великої рогатої худоби, молочним скотарством, плодово-овочевим та плодово-ягідним рослинництвом займаються переважно господарства населення, які не в змозі самотійно, без державної підтримки забезпечити країну достатнім рівнем продукції високої якості та товарності. Тому, один з інструментів вирішення цих проблем, у рамках територіальних сільських громад, є розвиток і становлення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Рис. 1. Динаміка рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах за період 2000–2014 рр. [складено за даними [3]]

Згідно із Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію», «сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб – виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів» [1].

Отже, якщо орієнтуватись на досвід розвинених країн, то розвиток і становлення обслуговуючої сільськогосподарської кооперації в Україні дасть можливість: збільшити обсяги виробництва продукції (необхідної якості) та її реалізувати; створити нові робочі місця, стати відправною точкою до відродження села; забезпечити розвиток і зміцнення національної економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок щодо вивчення зарубіжного досвіду кооперації та її розвитку зробили такі науковці: В. К. Терещенко, В. В. Зіновчук, М. Й. Малік, Л. Молдован, О. Могільний, В. Гончаренко, О. Крисальний, Ф. Горбонос та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Ураховуючи сучасну ситуацію сільського господарства, необхідно шукати інструменти щодо забезпечення стабільності та розвитку галузі. Одним із таких інструментів є сільськогосподарська обслуговуюча коопера-

ція, яка уможливить збалансованість та ефективність виробничої та соціальної сфер у сільській місцевості. Отже, метою дослідження є вивчення досвіду провідних зарубіжних країн щодо створення, діяльності та підтримки обслуговуючої кооперації як одного з основних механізмів сталого розвитку сільської місцевості та економіки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Специфічною й найхарактернішою рисою сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу є те, що його члени поєднують в одній особі співвласника кооперативного підприємства та його клієнта, що має важливе стимулююче значення, сприяє орієнтації інтересів учасників кооперативного підприємства на пошук економічної вигоди у групових діях (рис. 2).

Отже, селяни – члени кооперативу, які відсторонюють себе від потреби звертатися до посередницьких структур, що надають свої послуги платно; даним питанням займається безпосередньо обслуговуючий кооператив, який надає послуги своїм учасникам, а ті, у свою чергу, мінімізують свої витрати й, як наслідок, збільшують доходи. Особливість розвитку кооперативів в Україні в тому, що вони розвиваються як економічні й соціальні структури та найбільш поширені у сферах, де виробникам не вигідно діяти на ринку самостійно, не вигідно вкладати капітал у приватний бізнес або у сфери з підвищеними ризиками господарювання.

Рис. 2. Економічна сутність діяльності кооперативу [6]

Агропромислове виробництво характеризується за всіма цими показниками. Щодо європейських країн, то вони на основі кооперативних формувань в аграрному секторі реалізують понад 60 % усієї виробленої фермерами продукції, а скандинавським країнам належить навіть більше 80 %. Кооперативи Китаю та Японії реалізують на внутрішньому та зовнішньому ринках понад 90 % сільськогосподарської продукції, виробленої своїми членами. Таким чином, кооперація – єдиний спосіб збереження селянства, забезпечення продовольчого й соціального захисту населення, економічної облаштованості та сталого розвитку сільських територій.

Кооперація відіграє помітну роль в економіці різних країн світу.

У кооперативи, які діють у різних секторах економіки, у всьому світі об'єднано майже 1 млрд осіб, тобто сьома частина населення планети.

Кооперативи активно розвиваються в понад 100 країнах, і, за оцінками експертів, вони створили понад 100 млн робочих місць [6].

У країнах ЄС найбільшого поширення отримали дві групи кооперативів: перші займаються заготівлею, переробкою і збутом (оптовим і роздрібним) сільськогосподарської продукції; другі здійснюють оптову закупівлю засобів виробництва з їх наступним постачанням у господарства своїх членів. Найбільшою є група заготівельних, переробних і збутових (оптових та роздрібних) кооперативів, які спе-

ціалізуються на молочному й м'ясному скотарстві, з реалізації насіння деяких сільськогосподарських культур. Сьогодні майже немає збутових кооперативів, які продають сировину в чистому вигляді, вони свою продукцію піддають певній обробці або пакують. Наприклад, у Данії ця частка становить 90 %, такий же відсоток сиру та масла виробляють на експорт. У країнах Скандинавії, зокрема у Фінляндії, кооперативи беруть найбільшу участь у переробці м'яса та молока – 80 % реалізації усієї продукції на внутрішніх та зовнішніх ринках сільськогосподарської продукції здійснено саме обслуговуючими кооперативами, що є одним із найвищих показників серед кооперативів інших країн. У Нідерландах обслуговуючі кооперативи реалізують понад 80 % від кількості всього товарного молока, майже всі овочі, 95 % фруктів і 90 % вовни, 90 % вершкового масла, 85 % сиру [4, с. 56].

У Франції не всі фермерські господарства є кооперативами, але ними реалізується на внутрішньому й зовнішньому ринках половина продукції аграрного сектора. Тут кооперативи виробляють і збувають на міжнародному ринку до 70 % вина, також велика частка їх у випуску спирту та оливкової олії.

Існують кооперативи на основі безвідходних технологій з переробки сільгоспсировини. Так, у Данії, крім великих м'ясокомбінатів, кооператорам належать і невеликі підприємства з переробки відходів продукції тваринництва. Ці кооперативи достатньо ефективні й рента-

бельні – вартість виробленої ними продукції становить близько 20 % сумарної вартості продукції всіх м'ясокомбінатів.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи також займаються й оптовими закупівлями засобів виробництва для постачання їх у господарства своїх учасників. Тобто, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи займаються і реалізацією сільськогосподарської продукції. Так, у Швеції і Фінляндії дана група кооперативів постачає фермерам близько 60 % засобів виробництва. У Франції такі кооперативи постачають близько 50 % добрив і кормів, при цьому через них надходить майже 2/3 насіння зернових культур [4, с. 57]. Переробними кооперативами Франції забезпечується до 45 % загального обсягу харчової продукції.

Особливістю у Франції є те, що французькі сільськогосподарські кооперативи звільнені від податку на прибуток. У зв'язку з цим, тут функціонує 3 500 сільськогосподарських переробно-збутових кооперативів, 13 300 кооперативів спільного використання сільськогосподарської техніки, розповсюджені кооперативи, які надають послуги зі штучного осіменіння великої рогатої худоби. Французькі кооперативи надають більш як 520 тис. робочих місць, а їхній товарообіг становить близько 77–80 млрд євро на рік. На кооперативи у Франції припадає майже 60 % збуту сільськогосподарської продукції. Найбільше кооперативами охоплено збут зерна – 67–70 %, свинини – до 65 %, понад 50 % від валового виробництва молока [2].

Отже, кооперативи Франції мають значну частку у виробництві продуктів харчування, забезпечують розвиток конкурентного середовища, чим покращують економічні взаємини між фермерами та приватними переробними підприємствами.

Такими ж особливостями володіють і кооперативи Канади. Так, канадські сільськогосподарські кооперативи відіграють ключову роль в аграрному секторі економіки, займаються постачанням виробничих ресурсів для фермерів, переробкою і збутом зерна й олійних культур, молока, м'яса, фруктів, овочів, меду та кленового сиропу. При цьому наймасштабнішою групою кооперативів, за обсягами продажу, є сільськогосподарські збутові кооперативи, які на практиці є переробно-збутовими кооперативами, – це сучасні підприємства, які

використовують новітні технології для переробки й додавання вартості сільськогосподарській продукції, постачають своїм учасникам засоби виробництва. У Канаді через кооперативи здійснюється переробка та реалізація 42 % усього виробленого молока, збут понад 50 % яєць і птиці.

Характерним для канадської сільськогосподарської обслуговуючої кооперації є постійний прогресуючий розвиток. Так, останнім часом там з'явилися кооперативи нового покоління, основним принципом яких є те, що члени повинні укласти обов'язкові угоди про постачання, відповідно до яких вони мають право й зобов'язані поставити кооперативу визначену кількість сільськогосподарської продукції. Також від них вимагається інвестування в кооператив пропорційно до кількості продукції, яку вони постачатимуть кооперативу. Крім членів, у кооператив можуть входити й інші інвестори [5, с. 56–57].

Сільськогосподарські постачальницькі кооперативи Канади забезпечують своїх учасників нафтопродуктами на 52 %, хімікатами й добривами – на 13 %, кормами для тварин – на 14 %, насінням, будівельними матеріалами та іншими засобами виробництва – на 21 % [4, с. 59].

У Канаді налічується понад 1 300 діючих сільськогосподарських кооперативів, членами яких є більш ніж 340 виробників, які забезпечують близько 30 тис. осіб робочими місцями. Виручка від діяльності 291 збутового канадського кооперативу становить 9,3 млрд канадських доларів на рік, 235 постачальницьких кооперативів мають річний дохід у розмірі 6,1 млрд канадських доларів. Інші сільськогосподарські кооперативи отримують річний дохід у сумі близько 600 млн канадських доларів [5, с. 57].

Кооперативна форма господарської діяльності широко представлена майже в усіх галузях економіки Польщі. Після вступу країни в ЄС та відкриття аграрного ринку на розвиток сільськогосподарської кооперації та аграрного сектора загалом суттєво впливають зовнішньоекономічні фактори. Так, інвесторами було побудовано птахофабрики з вирощування бройлерів, але ці інвестори не зацікавлені у вирощуванні зернових культур, а завозять готову продукцію зі своїх країн, при чому технологічний процес повністю розрахований на ви-

користання комбікормів іноземного походження. У Польщі кількість кооперативів не така значна, але якість виконаних робіт і наданих послуг не поступається іншим господарським структурам [5, с. 57].

Отже, у Європі кооперація забезпечує основні канали збуту продукції, а саме: у Скандинавії – 70 %, у Нідерландах – 65 %, у Німеччині, Франції – 52–55 % (передусім, кооперуються дрібні виробники молока, овочів, фруктів). У Канаді, насамперед, кооперуються виробники зерна.

Держави-члени ЄС, США, Канада та деякі інші країни розв'язали проблему збуту продукції, вирощеної фермерами, шляхом підтримки створення ними прозорої постачальницької, заготівельно-збутової інфраструктури на засадах кооперації та її інтеграції з торгівлею, підприємствами харчової і переробної промисловості [6].

Таким чином, обслуговуючі кооперативи відіграють важливу роль у розвитку сільської місцевості, а саме:

- забезпечують процвітання сільськогосподарських товаровиробників;
- забезпечують зростання продуктивності праці;
- сприяють плавному та ефективному протіканню процесу реструктуризації сільськогосподарського сектора;
- забезпечують оптимальне використання виробничих потужностей;
- забезпечують зайнятість, соціальну захищеність та інтеграцію селян;
- сприяють розвитку сфери послуг на селі;
- сприяють поліпшенню екології на сільськогосподарському виробництві та сталому розвитку сільських територій.

Існує три групи за рівнем податкового стимулювання системи оподаткування різних країн:

Перша група – до цієї групи застосовуються особливі режими оподаткування, тут кооперативи оподатковуються на загальних засадах. До цієї групи країн належать Ірландія, Австрія, Швеція, Фінляндія. При цьому у Швеції, Фінляндії та Ірландії пільгова система оподаткування є найкращою в Європі.

Друга група – Німеччина, Данія, Нідерланди, Великобританія, Бельгія. Особливістю їх податкових заходів є пільгове оподаткування доходів членів кооперативів, одержане у ви-

гляді дивідендів, отриманих після розподілу результатів діяльності кооперативу. У Бельгії дивіденди кооперативів оподатковуються в розмірі 40 %, якщо вони перевищують установлену законом норму.

Третя група – Італія, Іспанія, Франція, Греція, Португалія, Польща, Швейцарія, а також Канада та США. У цих країнах діють спеціальні податкові режими сплати кооперативного податку, зокрема французькі сільськогосподарські кооперативи звільнені від податків із прибутку. Це обумовлено тим, що [2]:

– фермери-члени кооперативу не повинні платити податок двічі (перший раз – у рамках власного господарства; другий раз – у рамках колективного об'єднання), оскільки результати кооперативу поновлюються в доходах його членів;

– члени кооперативу не можуть реалізувати ніякої додаткової вартості на власному капіталі, який вони вклали в кооператив.

Кооператив може провадити свою діяльність лише зі своїми членами. Водночас закон надає йому право на операції із третіми особами, які не є членами, в обсязі до 20 % від обороту, але в цьому випадку ця діяльність піддається оподаткуванню відповідно до загальної юрисдикції в тому, що стосується податку на прибуток. Непрямі податки, такі як ПДВ, оплачуються кооперативами на загальних з іншими суб'єктами господарювання засадах.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Відродження і розвиток українського села, стабільність та соціально-економічний добробут сільського населення неможливі без чітко сформованої стратегії. Одним із стратегічних напрямів розвитку сільських територій має бути саме сільськогосподарська обслуговуюча кооперація. Цей напрям розвитку уможливить використання переваг великого товарного виробництва та врахування інтересів сільських товаровиробників, сприяючи відродженню селянина як господаря виробництва, реального власника засобів виробництва й виробленої ним продукції і, як результат, розвитку сільських територій України.

Проведений аналіз показав, що найбільш сприятливий розвиток кооперативної діяльності спостерігається в тих країнах, де сільськогосподарські кооперативи звільнені від обкладення багатьма видами податків. Тому,

ураховуючи світовий досвід, державна підтримка сільськогосподарської кооперації повинна включати: правове забезпечення розвитку кооперативного сектора; диференціацію податків та оптимізацію ціноутворення; полегшення доступності до кредитів; реструктуризацію заборгованості, відшкодування витрат, пов'язаних із виконанням кооперативами соціальних, економічних функцій, які належать державі; забезпечення правового захисту майна кооперативів, а також гарантій невтручання в їх господарську й соціальну діяльність. Крім того, питання розвитку кооперації обов'язково має включатися в загальнонаціональні програми, комплексні плани, стратегії соціально-економічного розвитку України, галузей, регіонів.

Перспективами подальшого розвитку досліджень стане дослідження зарубіжного досвіду щодо державної підтримки кооперації в сільській місцевості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про сільськогосподарську кооперацію [Електронний ресурс] : Закон України від 17.07.1997 № 469/97-ВР. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97> (дата звернення: 21.09.16). – Назва з екрана.
2. Досвід Канади та країн ЄС у сфері політики підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації [Електронний ресурс] : аналітичне дослідження. – Режим доступу: <http://www.prism.org.ua> (дата звернення: 23.09.16). – Назва з екрана.
3. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 22.09.16). – Назва з екрана.
4. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперация : навч. посіб. / уклад. О. Рудік. – Київ : К.І.С., 2013. – 192 с.
5. Торосян Г. А. Досвід зарубіжних країн у питанні розвитку та державної підтримки сільськогосподарської обслуговуючої кооперації у контексті розвитку сільських територій / Г. А. Торосян // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 14. – Ч. 4. – С. 55–58.
6. Торосян Г. А. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперация як стратегічний напрям у контексті соціально-економічного розвитку сільських територій [Електронний ресурс] / Г. А. Торосян // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/19-2016/11.pdf> (дата звернення: 14.11.16). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro silskohospodarsku kooperatsiiu» vid 17.07.1997 № 469/97-VR [Law of Ukraine on Agricultural Cooperation from July 17 1997, № 469/97-VR]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97> (accessed 21 September 2016) [in Ukrainian].
2. Dosvid Kanady ta krain YeS u sferi polityky pidtrymky rozvytku silskohospodarskoi obsluhovuiuchoi kooperatsii: analitychne doslidzhennia [Experience of Canadian and EU policies to support the development of agricultural service cooperatives: analytical study]. Retrieved from <http://www.prism.org.ua> (accessed 23 September 2016) [in Ukrainian].
3. Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Site of State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 September 2016) [in Ukrainian].
4. Rudik, O. (Ed.). (2013). *Silskohospodarska obsluhovuiucha kooperatsiia [Agricultural service cooperatives]*. Kyiv : K.I.S. [in Ukrainian].
5. Torosian, H. A. (2015). Dosvid zarubizhnykh krain u pytanni rozvytku ta derzhavnoi pidtrymky silskohospodarskoi obsluhovuiuchoi kooperatsii u konteksti rozvytku silskykh terytorii [Experience of foreign countries in the development and state support of agricultural service cooperatives in the context of rural development].

Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University: Collected papers, (14.4), (pp. 55–58).

6. Torosian, H. A. Silskohospodarska obsluhovuiucha kooperatsiia yak stratehichni napriam u konteksti sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytorii [Agricultural

service cooperatives as a strategic direction in the context of socio-economic development of rural areas]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of International Humanitarian University: Collected papers*. Retrieved from <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/19-2016/11.pdf> (accessed 14 November 2016) [in Ukrainian].

С. В. Иванов, доктор экономических наук, профессор (Международный центр исследований социально-экономических проблем модернизации и развития кооперации, г. Днепр); **Н. Е. Рогоза**, доктор экономических наук, профессор; **А. К. Кузьменко**, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Зарубежный опыт развития сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов.**

Аннотация. Целью статьи является изучение опыта ведущих зарубежных стран по созданию, деятельности и поддержке обслуживающей кооперации как одного из основных механизмов устойчивого развития сельской местности и экономики страны. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач базируется на диалектическом подходе и общенаучных методах познания. **Результаты.** Проанализировано состояние обслуживающей кооперации в аграрном секторе зарубежных стран. Приведены специфические и характерные черты сельскохозяйственного обслуживающего кооператива. **Практическая значимость результатов исследования.** Обоснована необходимость становления сельскохозяйственной обслуживающей кооперации в Украине как механизма развития сельских территорий.

Ключевые слова: кооперация, сельскохозяйственная кооперация, сельскохозяйственная обслуживающая кооперация, развитие села.

S. Ivanov, Dc. Econ. Sci., Professor (International research center of social and economic problems of modernization and development cooperation, m. Dnipro); **M. Rogoza**, Dc. Econ. Sci., Professor; **A. Kuzmenko**, Can. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Foreign experience of agricultural service cooperatives.**

Summary. The article is to study the experience of leading foreign countries for the establishment, operation and support of service cooperatives as one of the main mechanisms for sustainable rural development and the economy. **Methodology of research.** Attainment of the objectives in Article dialectical approach based on scientific methods and knowledge. **Findings.** The state service cooperatives in the agricultural sector abroad. These specific and most characteristic features of agricultural service cooperatives. **Practical value.** The necessity of establishment of agricultural service cooperatives in Ukraine as a mechanism for rural development.

Keywords: cooperatives, agricultural cooperatives, agricultural service cooperatives, development of the village.

Стаття надійшла 18 листопада 2016 року.